

Skýrsla, álit Björns Björnssonar og Gunnars Viðar á hvaða ráðstafanir þyki tiltækilegar til að forðast frekari rýrnun verðgildis íslensku krónunnar í ágúst 1944

Bjarni Benediktsson – Skýrsla, álit Björns Björnssonar og Gunnars Viðar á hvaða ráðstafanir þyki tiltækilegar til að forðast frekari rýrnun verðgildis íslensku krónunnar í ágúst 1944

Tekið af vef Borgarskjalasafnsins

bjarnibenediktsson.is

Einkaskjalasafn nr. 360
Stjórnmalamaðurinn
Askja 2-8, Örk 6

©Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Í tilefni af því, að samninganefnd miðstjórnar Sjálfstæðisflokksins hefir beðið okkur undirritaða að láta í ljós álit okkar á því, hvaða ráðstafanir þyki ~~tiltækilegar~~ ~~xxx~~ tiltækilegar til að forðast frekari rýrnun verðgildis íslensku krónunnar, samtímis því, hvernig snúast beri við vantanlegu viðhorfi við stríðslok, viljum við taka fram eftirfarandi:

Það er kunnugt, að með þeim ráðstöfunum, sem hingað til hafa verið gerðar, hefur ekki verið hægt að hafa að fullu hemil á verðbólgunni. Má í þessu sambandi benda á það, eftir fyrstu ráðstafanir, sem núverandi ríkisstjórn gerði í þessum efnum, hefur vísitalan stöðugt stefnt í hækkunar átt þó að bæði hafi miklu fé verið varið úr ríkissjóði til "að greiða niður dýrtíðina" og hinsvegar verið gerðar ráðstafanir, sem vart hafa getað talist annað en falsanir á vísitölunni (sbr. herra verð á kartöflum og saltkjöti í kaupfé en endranær og lækkað verð á vörum, sem hafa ekki fengist fyrir það verð t.d. smjöri og eggjum, og herra verð um miðbik mánaðar en um mánaðamót o.s.frv.). Það er og víst, að á hausti komanda hækkar framfærsluvísitalan að nokkrum mun sökum hækkaðs verðs landbúnaðarafurða, ef byggt verður á þeim grundvelli, sem lagður var með löggjöfinni um sexmannanefndina o.fl.

Að því er kaupgjaldið snertir er kunnugt, að eftir hina almennu grunnkaupshækkun, sem fram fór um mitt ár 1942 hafa ýms stéttarfélag komið fram nýjum

grunnkaupshækkunum og að nú standa fyrir dyrum kröfur frá ýmsum öðrum stéttarfélögum, sem fara í sömu átt. Verður því ekki annað séð, ef ekki verða gerðar nýjar og markvissar ráðstafanir, að verðbólgan aukist enn að mun á næstunni, bæði sökum hækkaðs afurðaverðs og vegna grunnkaupshækkana.

Nú munu menn sammála um, að æskilegt væri að hindra frekari verðbólgu, bæði vegna þess að stöðugt verðgildi peninganna er það, sem keppa ber að, og/ að verðið á útflutningsvörum vorum er eins og sakir standa að mestu leyti fast ákveðið, og þar af leiðandi viðbúið, að minnstakosti einhverjar greinar útflutningsframleiðslunnar þoli ekki þá aukningu framleiðslukostnaðarins, sem veruleg hækkun á kaupgjaldi hefði í för með sér. Auk þess má búast við, að loka Evrópustyrjaldarinnar sé ekki langt að bíða, og má þá telja víst, að verðfall á ýmsum af útflutningsvörum vorum sé brátt yfirvofandi.

Af framansögðu er ljóst, að viðfangsefni það, sem hér er til umræðu er tvíþætt: Annarsvegar að koma í veg fyrir frekari verðlagshækkun innanlands og hinsvegar að vera viðbúinn að mæta þeirri verðlækkun útflutningsvaranna, sem búast má við á næstunni.

Sem úrræði í þessum málum hefur verið bent á, að stofna nefnd með nokkurskonar alraðisvaldi í verðlags- og kaupgjaldmálum. Vafalaust væri þetta skref framför frá því, sem nú er, og yrði að teljast nauðsynlegt, ef aðrar ráðstafanir yrðu ekki gerðar. Hinsvegar vilja

menntu benda á það, að með þessu yrði einni nefnd fengið óhemju valdssvið og mjög örðugt viðfangsefni. Væri því naumast við að búast, að hún gæti leyst verk sitt svo vel fari. Auk þess snertir úrskurður hennar svo mjög beina hagsmuni allra, að mjög er hætt við, að ágreiningur risi um starfssemi hennar, og henni skapist óvinsældir, er brátt geri hana í framkvæmdinni óstarfhæfa, enda er hæpið að hægt sé að gefa slíkri nefnd fyrirfram ótvíráð, hlutlæg sjónarmið, sem farið verði eftir.

Varðandi stöðvun verðbólgunnar er aðallega um tvennt að ræða, þ.e.a.s. hvort að reyna ætti að stöðva verðlagið á því stigi, sem það nú er, framfærsluvísitala ca. 266, eða hvort að taka ætti þeirri hækkun, sem fyrirsjáanlega verður í haust. Átla má, að verðhækkun landbúnaðarafurða, sökum aukins framleiðslukostnaðar nemi ca. 12%, en sú hækkun samsvarar ca. 11 vísitölustigum, og ef hætt væri að greiða verðuppbatur á landbúnaðarafurðir, myndi vísitalan af þeim orsökum hækka um nálægt 20 stig. Gera má þá ráð fyrir, að ef verðhækkun landbúnaðarafurðanna kemur til framkvæmda og hætt yrði að greiða verðuppbatur, að framfærsluvísitalan væri fyrst í stað upp í nær því 297 stig, en sú hækkun myndi brátt draga eftir sér aðrar hækkunir, svo að sennilegt má telja, að vísitalan færi upp fyrir 300 stig.

Eftir því, sem áður hefir komið fram (sbr. frystihúsin) má telja líklegt, að sumar greinar útflutningsatvinnuveganna að minnsta kosti þyldu ekki þá hækkun á vísitölunni, sem leiða myndi af framansögðu, jafn-

vel þótt verð útflutningsvaranna héldist óbreytt, hvað þá heldur, ef þær féllu í verði. Af því má vera ljóst, að eskilegt er, og jafnvel nauðsynlegt, að komið verði í veg fyrir frekari hækkun verðlagsins innanlands en orðin er, auk þess, sem raunhæfar ráðstafanir gagnvart verðbólgunni eru að sjálfsögðu betur gerðar fyrr en síðar.

Okkur þykir rétt að gera nokkra grein fyrir, hvernig stöðvun vísitalunnar á núverandi stigi myndi verka.

Eins og nú standa sakir, nemur verð landbúnaðarvaranna ca. 3500 kr af heildarútgjaldaupphæð þeirri - rúml. 10.000 kr. -, sem vísitalan miðast við. Ef vísitalan hækkaði um rúm 30 stig, eins og gert var ráð fyrir hér að framan, myndi verð landbúnaðarvaranna hækka um ca. 1200 kr. og væri þá komið upp í ca. 4700 kr. Ef fara atti þá hækkun aftur að fullu til baka, án nokkurra uppbóta til bóndans, myndi það samsvara því, að landbúnaðarafurðirnar væru lækkaðar um ca. 25%, og þá bruttótækjur bóndans að sama skapi, en samkvæmt útreikningi þeim, er sexmannanefndin byggði á myndi þá láta nærri, að kaup bóndans sjálfs lækkaði um ca. 50% frá því, sem það atti að verða í ár, samkvæmt nefndum útreikningi. Kaup bóndans var 1943 reiknað kr. 14.500,-, en telja má líklegt að það yrði nú nálægt kr. 16.000,-, ef hin umrædda verðhækkun landbúnaðarafurða kæmi til framkvæmda. Ef gert er ráð fyrir, að verðuppbæturnar yrðu látnar haldast, en

vantanleg verðhækkun á landbúnaðarafurðum í haust ekki látin koma til framkvæmda myndi það rýra bruttotekjur bóndans um ca. 9%, samkvæmt reikningum meðalbúsins og þá nettótekjur hans um ca. 18%, eða lækka tekjur hans úr ca. 16.000,- kr í ca. 13.100,- kr.

Rétt þykir að benda á það, að þar tölur, sem hér hafa verið tilfærðar miðast við meðalbú, samkvæmt niðurstöðum landbúnaðarvísitölunefndar. Hjá einyrkjum myndi nettótekjurýrnunin vera hlutfallslega minni, og ekki miklu meiri en bruttótekjurýrnunin, en hjá stórbændum gæti því verið öfugt farið, en þar fer þó afkoman mjög eftir aðstöðu til framleiðslunnar, vélanotkun o.s.frv.

Auk þess er rétt að taka það fram, að tekjur bóndans í ár má að mestu leyti skoða sem tilfallnað á þessu hausti, en skuli verið til framfærslu og reksturs til jafnlengdar næsta haust. Ef því á þessu tímabili verður um lækkað verð á neyzluvörum og tilkostnaði að ræða, svo sem búast mætti við, ef stríðinu yrði bráðlega lokið, yrði raunveruleg tekjulækkun bóndans minni, en sagt var hér að framan, eða gæti horfið með öllu.

Af því, sem nú hefir verið sagt, leiðir það, að orkað gæti tvímælis, hvort líta ætti svo á, að það, að verðhækkun landbúnaðarafurða í haust yrði ekki látin koma til framkvæmda, krefðist samsvarandi fórna af hendi annara stétta, t.d. launastéttanna. Ef líta bari

svo á, að hér væri raunverulega um fórn að ræða, sem krefðist mótfórna, gæti einhver grunnkaupslökkun verið nauðsynleg, t.d. 5 - 10%. Hvort sem slík grunnkaupslökkun fer fram eða ekki, þarf að sjálfsögðu að fara fram einhver jöfnun á grunnkaupi, bæði til að jafna þær vinnudeilur, sem nú standa yfir og í aðsigi eru eða koma kunna. Væri þá eðlilegast, að slík jöfnun yrði framkvæmd af gerðardómi, sem skipaður væri til þessa, og hefði úrskurður hans gildi jafn lengi og aðrar þær ráðstafanir, sem gerðar væru samkvæmt vantanlegum samningum um stjórnarmyndun, t.d. tvö ár.

Ef að horfið væri að grunnkaupslökkun, yrði að sjálfsögðu að gera ráðstafanir til þess, að atvinnurekandur högnuðust ekki á henni, nema síður væri, því að þeirra tekjur attu, til þess að jafnvægi héldist, að falla bæði að krónutölu og raunverulega. Leggi þá næst, að því er útflutningsatvinnureksturinn snertir, að leggja á útflutningsgjald, sem samsvaraði grunnkaupslökkuninni. Ef t.d. væri um að ræða 10% grunnkaupslökkun, en kaupgjaldið væri helmingur tilkostnaðarins, ætti þetta aukaútflutningsgjald að nema minnst 5%. Á sama hátt yrði og að þrýsta niður álagningu iðnaðar- og verzlunarfyrirtækja á innlendum markaði, sem þó í ýmsum greinum yrði að fara eftir því, hve vinnukostnaður er mikill hluti af reksturskostnaði fyrirtækisins. Hið sama yrði að ske gagnvart töxtum, hverju nafni sem nefnast, svo sem saumalaunum, bílförum o.fl. Leggi næst að fela allar slíkar ráðstafanir verðlagseftirlitinu.

Allar þær framkvæmdir verðlagseftirlitsins yrðu, svo sem að framan var drepið á, að miðast við það, að tekjur atvinnurekenda lækkuðu raunverulega í samræmi við grunnkaupslökkunina.

Ef að hinsvegar þætti ekki þörf neinna grunnkaupslökkanna til að vega upp á móti því, að landbúnaðar-afurðirnar yrði ekki hækkaðar í haust, væri þó nauðsyn að grunnkaupsjöfnun og -stöðvun færi fram, svo sem að framan segir. Hins vegar kæmi þá að sjálfsögðu ekki til framkvæmda þær aðrar ráðstafanir, sem nefndar voru (útflutningsgjald o.fl.).

Hér að framan höfum við rætt um ráðstafanir þær, er okkur virðast helst koma til greina til að stöðva verðbólguna á núverandi stigi hennar, og haldið okkur innan við þær skorður, sem okkur eru settar af því verði, sem nú eru á útflutningsafurðunum. Er þá komið að öðrum þætti þessa viðfangsefnis, sem hér er til umræðu, þ.e. að vera viðbúinn þeirri verðlökkun útflutningsvaranna, sem búast má við að stríðinu loknu.

Það latur að líkum, að ef gerðar er samningur um stjórnarmyndun, t.d. til tveggja ára, að verð á útflutningsvörum vorum myndi lækka all verulega á því tímabili. Hins vegar miða ráðstafanir þær, er nefndar hafa verið hér á undan aðeins að verðlagsstöðvun og tæplega það (meðalvísitala í ár nærri en í fyrra), sérstaklega ef grunnkaupslökkun kemur ekki til greina nú þegar. Það má því telja nærri víst, að

Þótt framleiðsluvísitalan lækkaði nokkuð sökum verðlækkunar á innfluttum vörum, myndi myndast ósamræmi milli verðlags á útflutningsafurðunum og kaupgjaldsins við framleiðslu þeirra, sem yrði til þess, að útflutningsatvinnuvegirnir stöðvuðust að meira eða minna leyti. Má í þessu sambandi geta þess, að okkur hefir reiknast til við lauslega athugun, að verðhækkun á innfluttum vörum valdi ca. 50 vísitölustigum af þeim 166, sem verðlagið hefir hækkað um síðan í stríðsbyrjun (pr. 1.ág.1944). Hins vegar nemur verðmunurinn á landbúnaðarafurðum á sama tíma, þrátt fyrir niðurgreiðslurnar, beint 65 vísitölustigum. (Hækkun erlendu varanna í vísitölureikningnum frá fyrsta ársfjórðungi 1939 nemur ca. 174% en innlendra landbúnaðarafurða 256%). Óhætt er því að fullyrða, að með þeim grundvelli, að verðlagningu landbúnaðarafurða, sem lagður var með löggjöfinni um skipun sexmannanefndarinnar, er hæð kaupgjaldsins ekki eins sveigjanleg og nauðsyn bær til.

Nú erum við sannfærðir um það, að ef gera atti ráðstafanir, sem miðuðu lengra fram í tímann, væri ekki um annað að ræða en láta verð landbúnaðarafurðanna sem næst fylgja heimsmarkaðsverðinu. Sem ráðstöfun, er miðaðist við stríðslokin og næsta tímabil þar á eftir yrði þetta þó ~~þá~~ vafalaust of stórt stökk, og vildum við því benda á aðra leið, er tryggði nokkurn sveigjanleika kaupgjaldsins, en kæmi jafnar og mýkra niður.

Til þess að sveigja kaupgjald og verðlag landbúnaðarafurða til nokkurs samræmis við verðlag útflutningsvara og afkomu útflutningsatvinnuveganna, álítum við að þurfi nýjar ráðstafanir, sem þó yrði hagað á mismunandi hátt gagnvart kaupgjaldi annarsvegar og verðlagi landbúnaðarafurða hins vegar.

Fyrsta skrefið yrði að láta reikna mánaðarlega útverðvísitölu útflutningsvara. Myndi þar hver útflutningsvörutegund hafa áhrif á heildarvísitöluna eftir hlutfallslegri þýðingu hennar í útflutningnum, en að öðru leyti teljum við ekki ástæðu til að fara nánar "tekniskt" inn á byggingu hennar, sem að sjálfsögðu yrði falin Hagstofunni, aða öðrum óhlutdragum aðila.

Þessa vísitölu höfum við síðan hugsað okkur að láta orka á grunnkaupið þannig, að við lakkun hennar um 3% lækkaði grunnkaup um 1%. Á það grunnkaup yrði svo greidd verðlagsuppbót mánaðarlega eftir vísitölu framfarslukosmánaðar, eins og verið hefir. Þó teljum við af ýmsum ástæðum rétt, að útflutningsverðvísitalan, þrátt fyrir það að hún sé reiknuð út mánaðarlega, orki ekki á grunnkaupið nema ársfjórðungslega, þannig að t.d. meðaltal útflutningsverðvísitölu 1. ársfjórðungs ákveði grunnkaup 2. ársfjórðungs o.s.frv.

Til þess að gefa nokkra hugmynd um áhrif þessa fyrirkonulags má nefna það, að síðasta ársverðvísitala útflutnings er frá 1942, og var ~~xx~~ hún 329 miðað við 100 árið 1935 og er ekki ástæða til að ætla að hún hafi breyst til verulegra muna síðan. Lakkun þeirrar

tölu niður í 100 myndi með framangreindu fyrirkomulagi fara grunnkaupið niður um ca. 23%, en það samsvarar niðurfærslu úr 130 í 100, eða því sem næst, að hin almenna grunnkaupshakkun, sem fram fór á árinu 1942 væri veri aftur burtu numin.

Gagnvart verðlagi landbúnaðarafurða hugsam við okkur, að farið yrði eftir útflutningsverðvísitölunni á sama hátt og gagnvart kaupgjaldinu. Bæri þá, ef verð landbúnaðarafurða yrði t.d. ákveðið í haust óbreytt, að skoða það sem grunnkaup að viðbætttri þeirri vísitölu framfærsluvísitölu, er þá gilti. Útflutningsverðvísitálan yrði þá látin orka á þetta grunnkaup eða grunnverð í sama hlutfalli og grunnkaup launþega. Hins vegar væri þar ekki hægt að beita framfærsluvísitölunni, sem eins og áður var drepið á byggist til mikilla muna á verðlagi innlendra landbúnaðarafurða, sem með núverandi fyrirkomulagi fylgja ekki verðsveiflum markaðsina. Virðist okkur því að verðlagsuppbót landbúnaðarafurða eigi ekki að miðast við vísitölu framfærslukostnaðar, eins og hún er í Reykjavík, heldur við verðlag á innfluttum vörum. Þó myndi ekki rétt að miða við verðlag innfluttra vara, í þeim hlutföllum, er þær koma fyrir í framfærslukostnaðarvísitölunni, því að þau eru miðuð við þarfir kaupstaðabúa, heldur bæri að miða við hlutföll, er meira veru í samræmi við þarfir banda, sem meðal annars nota fóðurvörur o.þ.h.

Þessu fyrirkomulagi yrði að beita á sama hátt og

gagnvart kaupgjaldinu: Grunnkaupsbreyting ársfjórðungslega eftir á, en verðlagsuppbót mánaðarlega. (Af hendi þeirra, er kaupa afurðir benda að haustlagi til að selja þær síðar, yðði þá um einhverskonar "akonto"-greiðslur að ræða, sem óþarfi er að fara nánar út í hér).

Nú mætti ef til vill segja, að þessi lausn yrði nokkuð viðamikil, þar sem enn ein vísitala kæmi til sögunnar. Hugsanlegt væri líka að miða eingöngu við útflutningsverðvísitöluna og láta verð landbúnaðarafurðanna þá lækka í beinu hlutfalli við hana, þannig að 1% lökkun útflutningsverðvísitölnunnar ylli 1% lökkun landbúnaðarafurða, en þó eftir á ársfjórðungslega, eins og í hinu tilfellinginu. Til frekari glöggvunar á þessu viljum við benda á, að ef hlutfallið á milli verðlökkunar útfluttra og innfluttra vara væri það, að útfluttar vörur lækkuðu um 5% samtímis því að innfluttar vörur lækkuðu um 4% myndi útkoman vera nálega sú sama, hvor aðferðin, sem notuð væri. En þetta verðlökkunarhlutfall mætti telja sennilegt, miðað við verðbreytingar þar á innfluttum vörum annarsvegar og útfluttar vörur hinsvegar, sem orðið hafa frá stríðsbyrjun. Þó að þessi lausn væri í sjálfu sér einfaldari, myndi hún þó tæplega vera eins framkvæmanleg pólitískt eins og sú fyrri, sem kann að virðast hliðstæðari lökkun kaupgjaldsins.

Ákveða yrði sérstaklega að hve miklu leyti verðlökkun landbúnaðarafurðanna ætti að koma fram í lökkun

markaðsverðs þeirra og að hve miklu leyti í minkuðum niðurgreiðslum úr ríkissjóði, en það myndi að sjálf-sögðu nokkuð tafja lakkun vísitölnunnar.

Við viljum taka það fram, að samtímis þeim aðgerðum, er við höfum nefnt, ætti útlánastarfsemi bankanna að vera rekin á varfarinn og hömlubundinn hátt á þessu tímabili. En þar sem þetta atriði heyrir ekki undir stjórnarathafnir eða löggjöf, teljum við óþarfi að fjölyrða um það í þessu sambandi.

Okkur þykir rétt að geta þess, að ef ekki verða gerðar einhverjar slíkar ráðstafanir, sem að framan eru nefndar til að lækka framleiðslukostnaðinn, samhliða vantanlegu verðfalli útflutningsafurðanna, yrði annaðhvort um að ræða taprekstur samfara mjög óhagstæðum verzlunarjöfnuði eða gengislökkun, sem nema þyrfti ca. 50%. Hinsvegar viljum við ekki halda því fram, að þó að þær leiðir væru farnar, sem við höfum bent á, þyrfti af því að leiða, að innanlands verðlag og kaupgjald yrði þrýst niður fyllilega til samræmis við verðlag og kaupgjald í þeim löndum, sem verða okkar helztu viðskiptalönd. Einhver gengislökkun gæti komið til greina, en hún yrði líka vafalaust framkvæmanlegri en ella, þar sem hún yrði ekki skoðuð sem andstæð hagsmunum launþega, því að grunnkaupslökkun og vísitölu-lökkun yrði að sama skapi minni, sem gengið væri lægra.

Að endingu viljum við taka það fram, að þær ráðstafanir, sem við hér höfum stungið upp á, eru miðuð við stríðslokinn og

tvö ár, meðan verið er að byggja út úr því óvanalega
ástandi, sem ríkt hefur að undanfögnu. Okkur þykir
ekki líklegt, að þær séu framlengingarhafar á því
tímabili loknu.

Reykjavík í ágúst 1944.

Gunnar Viðar

Björn Björnsson.